

Ur Offensiv

Arbetarrevolten i Ungern 50 år

Revolten som skakade stalinismen i öst – arbetarråden kämpade för demokratisk socialism

Den 23 oktober i år firar den Ungerska revolutionen 1956 sitt 50-årsjubileum. Händelserna kommer antagligen att uppmärksammas i media framåt hösten, och då framställas som ett uppror för att återupprätta kapitalismen. Men den ungerska arbetarklassens revolt mot den stalinistiska diktaturen var faktiskt ett försök att upprätta demokratisk socialism. Något som varken imperialisterna i väst eller stalinisterna i öst hade intresse av att se.

Under andra världskriget var Ungern allierat med Nazityskland, och leddes av diktatorn Miklos Horthy. När Nazityskland föll hade borgarklasserna i många östländer – även Ungern – totalt misskrediterat sig.

När Ungern ”befriades” av Röda armén 1944 bildades en av sovjetbyråkratin understödd bred folkfrontsregering, med Zoltán Tildy från småbrukarpartiet som premiärminister. Men kommunistpartiet hade flera nyckelpositioner, som t ex inrikesministeriet med kontroll över polis och säkerhetstjänst.

Salamitaktik

Detta var en taktik från det stalinistiska Sovjets sida för att överta makten uppifrån, utan att en revolutionär situation skulle blomma ut i länderna – då en framgångsrik revolution lätt kunde spridas också till Sovjet, och hota byråkratins makt.

Ledaren för det ungerska kommunistpartiet hette Mátyás Rákosi. Han kallade själv den stalinistiska elitens strategi för ”salami-taktiken”. All opposition och konkurrerande partier undanröjdes gradvis, skiva för skiva, eller ”åts upp” av kommunistpartiet.

Maktkampen levde även inom kommunistpartiet. Å ena sidan fanns ”Moskva-stalinisterna”, som levde i exil under kriget och som återkom först när fascismen besegrats. De understöddes av byråkraterna i Moskva. Hit hörde bl a Rákosi och dennes högra hand Ernő Gerő. Den andra gruppen var partisankommunisterna, som arbetat illegalt i landet och kämpat mot fascisterna. Motsättningen ledde till en våg av utrensningar i det ungerska kommunistpartiet, som främst riktades mot partimedlemmar med partisanförflutet. Rákosi gick fram med järnhård hand.

De utrensade utsattes för en otroligt omänsklig behandling. Först fängslades och torterades de i flera månader. Sedan släpades de ut, lidande och halvt vansinniga, och ombads erkänna de brott de stod anklagade för. Man sade till dem att det var för regimens säkerhet, och att de som tack för sina tjänster skulle få tillbringa resten av sina liv på ett trevligt vilohem i Sovjet. Detta var självklart lögn och de anklagade avrättades direkt efter rättegången.

Stalins död

Samtidigt blev arbetarnas levnadsstandard och förhållandena på arbetsplatserna sämre. Sabotage och maskning blev allt vanligare och regeringen svarade med ännu hårdare lagar på arbetsmarknaden.

Moskva – som bara tre månader efter Stalins död i juni 1953 skakades av en första arbetarrevolt i Östtyskland – insåg att man måste ändra politikens inriktning. Det ledde till

den för de Moskvatrogna och stalinistiska kommunistpartierna så chockerande vändpunkten på det ryska kommunistpartiets 20:e kongress den 25 februari 1956. Det var då Nikita Chrusjtjov höll sitt berömda ”hemliga tal” om Stalins grymheter, lögner och svek och fördömde den personkult som Stalin byggt upp kring sig själv. Självklart utelämnade han sin egen roll. Talet satte mäktiga krafter i rörelse runt om i öst. Grunden för de kommunistiska partiernas självbild underminerades totalt.

Detta ledde bland annat till att den ungerske stalinistledaren Rákosi byttes ut mot Gerö redan i juli 1956. Arbetarklassen tappade respekten för byråkratin. Den 23 oktober växte vad som börjat som en liten studentdemonstration i Budapest i solidaritet med arbetare i Polen, som strax innan beskjutits av polis, snabbt till en massdemonstration. 50 000 slöt upp och en sjupunktsresolution lästes upp av en representant för författarförbundet. Den innehöll krav på ”en oavhängig nationell politik uppbyggd på socialismens grundval, arbetar- och specialiststyre över fabriker, fullständig politisk representation för arbetarklassen, regeringspost åt Imre Nagy (som tidigare rensats ut ur kommunistpartiet) och motstånd mot alla kontrarevolutionära försök och strävanden”.

100 000 till radiohuset

Efter uppläsandet av de sju punkterna slogs Stalinstatyn sönder. Därefter marscherade över 100 000 till radiohuset där de krävde att få de sju punkterna utsända i radion. Väl på plats fann de radion bevakad av tungt beväpnade män ur säkerhetspolisen, AVH. En delegation med demonstranternas krav släpptes in, men kom aldrig ut. Förmodligen blev de mördade.

Plötsligt öppnade säkerhetstjänsten eld rakt in i folkmassan, vilket blev det definitiva startskottet för revolutionen. Därefter kom händelserna slag i slag. Nyheten om skottlossningen spred sig snabbt. Arbetare konfronterade poliser och soldater med argument för politisk revolution, varpå dessa lade ifrån sig vapnen, eller kom med i kampen. Revolutionen beväpnades genom arbetarna på vapenfabrikerna.

Centralkommittén greps av panik, återinsatte Imre Nagy på posten i politbyrå och som premiärminister. Samtidigt begärde Gerö hjälp av de sovjetiska trupper som låg stationerade sydväst om Budapest, vilka tidigt på morgonen den 24 oktober rullade in på Budapests gator. Nagys oklara roll i detta hade en demoraliserande effekt på de skikt inom rörelsen som haft illusioner om hans utnämning.

Medan striderna i Budapest pågick ersattes Gerö som partisekreterare av János Kádár, vilken sågs som en mer reformvänlig ledare i samma tappning som Nagy.

Den ryska militära interventionen fick inte den effekt byråkratin önskat. Soldaterna diskuterade med de ungerska arbetarna, och hela ryska förband gick över på revolutionens sida. En generalstrejk spred sig över landet och överallt växte revolutionära kommittéer och arbetarråd fram.

Arbetarråden bildas

Råden och kommittéerna var verkliga revolutionsorgan, där delegater från fabriker, gruvor, universitet och arméförband sammanträdde. De var organ för folkligt självstyre som det beväpnade folket satte sin tillit till. I många avseenden var de mycket lika de arbetarråd, ”sovjeter”, som uppstod i Ryssland 1905 och 1917. Också de uppkom spontant, utmärktes av en effektiv organisation av livsmedelsförsörjning, sjukvård samt av den beväpnade milisen, och utövade disciplin över även vidare delar av rörelsen.

På tisdagen började Röda Armén dra sig tillbaka från Budapest. Imre Nagy deklarerade en återgång till en folkfrontsregering, liknande den som existerade 1945. Men Röda armén hade inte dragit sig tillbaka för att lämna Ungern, utan enbart för att omgruppera. Och i Moskva insåg man nu vad man måste göra. Lämnade man den ungerska revolutionen i fred skulle den med all sannolikhet sprida sig till övriga östdiktaturer, och även till Sovjetunionen. Sovjetbyråkraterna visste också att imperialisterna i väst lika lite som de ville se en verkligt demokratisk socialistiskt stat.

Den 1 november vek sig Nagy för ytterligare ett av arbetarnas krav, och Ungern deklarerade sitt utträde ur den nybildade Warszawa-pakten. Två dagar senare, på eftermiddagen den 3 november, försvann Kádár och fyra ministrar ur Nagys regering till den ryska ambassaden för att rädda sig själva.

Sovjet invaderar

Strax före klockan fyra på morgonen den 4 november gick den Röda armén till massivt angrepp, med flyg, artilleri och pansarförband. Anfallet inleddes samtidigt över hela Ungern.

Militärtaktiskt är det direkt oklokt att skicka in pansar i storstadsbebyggelse. Men Röda arméns befälhavare hade en klar baktanke med det. Man ville inte att det skulle gå som i den första interventionen, när mängder av ryska soldater gick över på revolutionens sida. Stridsvagnsförband är mycket mer isolerade, och kommer inte lika lätt i kontakt med lokalbefolkningen.

En del soldater som mobiliserats från avlägsna delar av Sovjetunionen trodde att de var på väg till Suez för att slåss mot engelsmännen. Andra var fast övertygade om att de var i Berlin och slogs mot nazister.

Nagy arresterades av Röda armén och fördes till Rumänien där han avrättades. I början av december arresterades ledarna för det centrala arbetarrådet. Den 9 december utlyste det centrala arbetarrådet en 48 timmar lång generalstrejk vilket besvarades med undantags-tillstånd. Alla centrala och regionala arbetarråd upplöstes, ändå blev uppslutningen i generalstrejken nära total. 15 december återinfördes dödsstraff för strejkande. Arbetare plockades ut slumpvis och avrättades för att avskräcka andra. Regeringen förklarade att den var beredd att avrätta 10 000-tals människor bara för att visa att det var den och inte arbetarråden som bestämde.

Långsamt maldes motståndet ner. I mitten av 1957 hade rådets funktioner förintats. Den 17 november deklarerade regeringen att alla resterande arbetarråd omedelbart skulle avskaffas. Den ungerska arbetarklassen revolutionära resning var nedslagen.

Davis Kaza